

**“मुख्यमंत्री ग्रामीण पशुधन उद्योजकता योजना”
जिल्हा वार्षिक योजना.**

महाराष्ट्र शासन

कृषी, पशुसंवर्धन, दुग्धव्यवसाय विकास व मत्स्यव्यवसाय विभाग

शासन निर्णय क्रमांक: DAHD-14017/1/2026-AH4 (१५४५०९१)

मादाम कामा मार्ग, हुतात्मा राजगुरु चौक,

मंत्रालय विस्तार इमारत, मुंबई ४०००३२

दिनांक : ०९ मार्च, २०२६

- वाचा-**
- १) कृषि व पदुम विभाग, शासन निर्णय क्र. सीडीएस-१०९८/१५१४९/ले. नं. ८९/९८/ पदुम-३, दि. १७/०२/१९९९
 - २) कृषि व पदुम विभाग, शासन निर्णय क्र. संकीर्ण-१०२००२/१७८४६/ प्र.क्र. २३४/ पदुम-४, दि. २१/०१/२००३
 - ३) कृषि व पदुम विभाग, शासन निर्णय क्र. डिआयएस-१०२००४/१७९७४ / ३७७/पदुम-४, दि. ०४/१०/२००४
 - ४) कृषि व पदुम विभाग, शासन निर्णय क्र. संकीर्ण-१००८/प्र.क्र. ४२७/ पदुम-४, दि. ०२/०३/२००९
 - ५) कृषि व पदुम विभाग, शासन निर्णय क्र. नापुयो -२०१०/प्र.क्र. ५०/पदुम-४, दि. २९/१०/२०१०
 - ६) कृषि व पदुम विभाग, शासन निर्णय क्र. राज्ययो-२०१२/प्र.क्र.१६२/ पदुम-४, दि.१४/०२/२०१३
 - ७) कृषि व पदुम विभाग, शासन निर्णय क्र. जिवायो/२०१०/प्र.क्र. २९२/१०/पदुम-४, दि. ३०/०८/२०१०
 - ८) कृषि व पदुम विभाग, शासन निर्णय क्र. जिवायो/२०१०/प्र.क्र. २९१/पदुम-४, दि. ३०/०८/२०१०
 - ९) कृषि व पदुम विभाग, शासन निर्णय क्र. कुक्कुट- २०२२/ प्र.क्र. २८/पदुम-४, दि. १६/०९/२०१० व दि. २०/०१/२०२३
 - १०) कृषि व पदुम विभाग, शासन निर्णय क्र. पविआ-१०२०/प्र.क्र.११०/पदुम-३, दि.२५/०५/२०२१
 - ११) कृषि व पदुम विभाग, शासन निर्णय क्र. जिवायो-२०२३/प्र.क्र.२१/पदुम-४, दि.२७/०४/२०२३
 - १२) कृषि व पदुम विभाग, शासन निर्णय क्र. जिवायो-२०२४/प्र.क्र. ३०/पदुम-४, दि. २०/०५/२०२५
 - १३) कृषि व पदुम विभाग, शासन निर्णय क्र. एफडीआर-२०२३/प्र.क्र. ३९/पदुम-४, दि. २१/०६/२०२३
 - १४) कृषि व पदुम विभाग, शासन निर्णय क्र. जिवाओ-२०२४/प्र.क्र. ३८/पदुम-४, दि. २३/०५/२०२५

प्रस्तावना -

विकसित महाराष्ट्र २०४७ कार्यक्रमाद्वारे जनमानसाचे जीवनमान उंचावणे, शाश्वत आर्थिक समृद्धी मिळवणे, पर्यावरणीय व्यवस्थापन स्थिर ठेवून राज्याची अर्थव्यवस्था ५ ट्रिलियन अमेरिकन डॉलर्स करण्याचे राज्याचे ध्येय आहे. सन २०४७ मध्ये भारताच्या स्वातंत्र्याला १०० वर्ष पूर्ण होत आहे. राज्यातील नागरिकाना जागतिक दर्जाचे शिक्षण, आरोग्यसेवा, सुरक्षा आणि न्याय व्यवस्था उपलब्ध करून देण्यासाठी विकसित महाराष्ट्र २०४७ कार्यक्रमांतर्गत राज्यात १०० उपक्रम राबविण्यात येत आहेत. यामध्ये शेतकऱ्यांचे उत्पन्न वाढविण्याच्या दृष्टीने कृषी व संलग्न क्षेत्रातील ७ उपक्रमांचा समावेश करण्यात आला असून शेतकऱ्यांच्या उत्पन्नात वाढ करण्यासाठी पशुसंवर्धन व दुग्धव्यवसाय विभागाशी संबंधित “दुग्धव्यवसाय आणि पशुपालन व्यवसायास चालना देणे” या उपक्रमाचा समावेश आहे. या उपक्रमाद्वारे दुग्धव्यवसाय, कुक्कुटपालन आणि पशुपालन या शेतीपुरक जोडधंद्यांना उद्योजकतेचे स्वरूप देण्यासाठी सुयोग्य वातावरण (integrated ecosystem) उपलब्ध करून देणे, हा मुख्य उद्देश आहे.

२. महाराष्ट्र आर्थिक सल्लागार परिषदेने सन २०२८ पर्यंत महाराष्ट्राची अर्थव्यवस्था १ ट्रिलियन डॉलर पर्यंत पोहोचविण्यासाठी सादर केलेल्या पथदर्शी आराखड्यानुसार सदर उद्दिष्ट साध्य करण्यासाठी आर्थिक सल्लागार परिषदेने उत्पन्न वाढीस चालना देणारे ८ घटक सुनिश्चित केले आहे. त्यामध्ये “कृषी व संलग्न” या घटकाचा समावेश आहे. निती आयोगाने सन २०२१ च्या अहवालात पशुसंवर्धन व्यवसायापासून देशाच्या/ राज्याच्या सकल उत्पादनात पशुसंवर्धन व्यवसायाचा सहभाग वाढविण्यासाठी उपाययोजना करण्याची शिफारस केली आहे.

३. जिल्हा नियोजन समितीचे कामकाज परिणामकारक करण्यासाठी उपाययोजना सुचविण्यासाठी विभागीय आयुक्त, कोकण विभाग यांच्या समितीने सादर केलेल्या अहवालात चालू असलेल्या योजनांचे पुनर्विलोकन करून पशुसंवर्धन विभागाच्या जिल्हास्तरीय योजनांकरीता एकाच Flagship Scheme किंवा Umbrella Scheme खाली आणण्याची कार्यवाही करावी, अशी शिफारस केली आहे. मा. मंत्रिमंडळाने दि. १९.०८.२०२५ रोजी झालेल्या बैठकीत सदर अहवाल स्विकारला आहे. त्यानुसार पशुसंवर्धन व दुग्धव्यवसाय विभागाद्वारे राबविण्यात येणाऱ्या जिल्हा वार्षिक योजनांमध्ये सुसुत्रीकरण करण्याच्या अनुषंगाने प्रस्ताव मा. मंत्रिमंडळासमोर सादर करण्यात आला होता, यास मा. मंत्रिमंडळाने दिनांक २२.०२.२०२६ रोजीच्या बैठकीत मान्यता दिली आहे. सदर मान्यतेनुसार सध्या अमलांत असलेल्या १४ जिल्हा वार्षिक योजनांपैकी,

- १) वाचा क्र. १ ते ६ येथील शासन निर्णयान्वये मंजूर करण्यात आलेल्या ६ जिल्हा वार्षिक योजना बंद करणे,
- २) वाचा क्र. ७ ते १२ येथील शासन निर्णयान्वये मंजूर असलेल्या ६ योजना सुधारित करणे,
- ३) वाचा क्र. १३ येथील शा. नि. दि. २१/०६/२०२३ मध्ये समावेश असलेले (१) वैरण बियाणे वाटप, (२) सायलेज बॅग खरेदी (३) मुरघास वापरासाठी अनुदान (४) टीएमआर वापरासाठी अनुदान (५) खनिज मिश्रण वापरासाठी अनुदान हे घटक वगळून फक्त सुधारित/ देशी पारड्याची जोपासना अंतर्गत कालवडी / पारड्यांना पशु खाद्य पुरवठा (५०% अनुदान) ही घटक योजना चालू ठेवणे.

४) वाचा क्र १४ येथील शासन निर्णयात समावेश असलेली पशुवैद्यकीय संस्थांना औषध पुरवठा ही योजना चालू ठेवणे

५) ७ नविन योजना सुरु करणे.

त्यानुसार वाचा क्र. १ ते १३ येथील शासन निर्णय अधिक्रमित करुन एकत्रित शासन निर्णय निर्गमित करण्यास मान्यता देण्यात आली आहे. त्यानुसार पुढीलप्रमाणे शासन निर्णय निर्गमित करण्याची बाब शासनाच्या विचाराधीन होती.

शासन निर्णय:-

४. विकसित महाराष्ट्र २०४७ कार्यक्रमांतर्गत शेतकऱ्यांचे उत्पन्न वाढविण्याच्या दृष्टीने पशुसंवर्धन व दुग्धव्यवसाय विभागाशी संबंधित “दुग्धव्यवसाय आणि पशुपालन व्यवसायास चालना देणे” या उपक्रमाचा समावेश आहे. सदर उद्दिष्ट साध्य करण्यासाठी तसेच राज्याच्या सकल उत्पन्नात भरीव सहभाग नोंदविण्यासाठी पशुजन्य उत्पन्नात वाढ करण्याच्या व्यापक भूमिकेतून पशुआरोग्याच्या सुविधेबरोबरच पशुपालन व्यवसायास पोषक वातावरण उपलब्ध करुन देण्यासाठी पशुसंवर्धन विभागाने धोरण राबविण्यास सुरुवात केली आहे. यासाठी पशुसंवर्धन विभाग पशुपैदास सुधारणा (Breeding), पशुधनाचे आरोग्य (Animal Health), वैरण विकास (Fodder), पशुखाद्य (Feed) व पशुधनाचे व्यवस्थापन (Management) या पंचसूत्रीनुसार काम करत आहे. राज्यात केवळ संख्यात्मक नाही, तर गुणात्मक पशुधनाची वंशावळ निर्माण करण्यासाठी कृत्रिम रेतन, लिंग विनिश्चित रेत मात्रांचा पुरवठा, भ्रूण प्रत्यारोपण या आधुनिक तंत्रज्ञानाचा वापर करणे, पशुपालकांना त्यांच्या दरात पशु आरोग्य सुविधा उपलब्ध होण्याच्या दृष्टीने फिरते पशुचिकित्सा पथके कार्यान्वित करण्यात आली आहेत. याशिवाय उत्पादन वाढीसाठी वैरण विकास कार्यक्रमासही प्राधान्य देण्यात येत आहे. पशुजन्य उत्पादनास बाजारपेठ उपलब्ध करुन देण्याच्या दृष्टीने विभाग प्रयत्नरत आहे. जेणेकरुन, पशुपालकांच्या पर्यायाने राज्याच्या अर्थव्यवस्थेस बळकटीकरण प्राप्त होईल.

५. सद्यस्थितीत पशुसंवर्धन व दुग्धव्यवसाय विभागांतर्गत १४ जिल्हा वार्षिक योजना अंमलात आहेत. विभागीय आयुक्त, कोकण विभाग यांनी जिल्हा नियोजन समितीचे कामकाज परिणामकारक करण्यासाठी चालू असलेल्या योजनांचे पुनर्विलोकन करुन पशुसंवर्धन विभागाच्या जिल्हास्तरीय योजनांकरीता एकाच Flagship Scheme किंवा Umbrella Scheme खाली आणण्याची केलेली शिफारस विचारात घेवून चालू असलेल्या जिल्हा वार्षिक योजनांचा आढावा घेण्यात आला आहे. सदर आढाव्याअंती अस्तित्वात असलेल्या १४ जिल्हा वार्षिक योजनांपैकी ६ जिल्हा वार्षिक योजना बंद करण्यास, ६ योजना सुधारित स्वरूपात व २ योजना कोणत्याही बदलाशिवाय पुढे चालू ठेवण्यास व ७ नविन जिल्हा वार्षिक योजना सुरु करण्यास मान्यता देण्यात येत आहे. त्यानुसार वाचा क्र. १ ते १३ येथील शासन निर्णय अधिक्रमित करण्यात येत आहे.

६. सुधारित व नविन योजनांचा योजनानिहाय तपशील पुढील प्रमाणे -

१) दुधाळ जनावर गट वाटप योजना :-

बाब	तपशील
लाभाचे स्वरूप	१) लाभार्थींना ०१ दुधाळ गाय/ म्हैस व ३ वर्षांचा विमा किंवा २) लाभार्थींना ०२ दुधाळ गाय/ म्हैस व ३ वर्षांचा विमा
लाभार्थी	सर्व प्रवर्गातील दारिद्र्य रेषेखालील भुमीहीन, अल्पभूधारक, अत्यल्प भूधारक व महिला बचत गट
लाभार्थी निकष -	सर्वसाधारण प्रवर्ग, अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती मधील लाभार्थी खालील घटकांमधून उतरत्या प्राधान्य क्रमाने करण्यात येईल. अ) भुमीहीन (फक्त १ गाय / म्हैस गटासाठी) ब) अत्यल्प भूधारक (१ हेक्टरपर्यंत भूधारक) क) अल्प भूधारक (१ ते २ हेक्टरपर्यंत भूधारक) ड) वनहक्क धारक इ) महिला बचत गटातील लाभार्थी (अ.क्र. अ ते ड मधील) वरील घटकांमध्ये दिव्यांगांसाठी ५ टक्के तसेच १ गाय / म्हैस गटासाठी महिलांना ५० टक्के आणि २ गाय / म्हैस गटासाठी ३० टक्के आरक्षण लागू राहील.
पात्रता	१) १ गाय/म्हैस साठी जमीनधारणेची आवश्यकता नाही. २) २ गायी/म्हैस गटासाठी किमान १ एकर इतकी जमीन आवश्यक. मात्र वनहक्क धारकांना ही अट लागू राहणार नाही. ३) २ गायी/म्हैस गटासाठी - पशुपालन दुग्ध व्यवसायाचे शासकीय /निमशासकीय संस्थेचे प्रशिक्षण (अर्ज करतांना प्रशिक्षण प्रमाणपत्र नसल्यास अनुदानाचा लाभ घेण्यापुर्वी प्रशिक्षण घेणे आवश्यक राहील) किंवा २ वर्षांचा दुग्ध व्यवसायाचा अनुभव
गटाची किंमत	(१) १ गाय/ म्हैस रु. १,००,०००/- व विमा (रु १,१२,०३६/-) किंवा (२) २ गायी/म्हैस गट - २,००,०००/- व विमा (रु २,२४,०७२/-)
अनुदानाचे स्वरूप	१) सर्वसाधारण लाभार्थी - ५० टक्के २) अनुसूचित जाती जमाती प्रवर्गातील लाभार्थी - ७५ टक्के
आवश्यक कागदपत्रे	१) स्वतः च्या नावे ७/१२ उतारा किंवा किमान ५ वर्षांचा भाडेपट्टा नोंदणीकृत करारनामा, २) वनहक्क जमीन धारकांसाठी ७/१२ उताऱ्यावर “इतर अधिकार” मध्ये नोंद किंवा जिल्हाधिकारी यांच्याकडून प्राप्त

	झालेले अनुसुची “जे” प्रमाणपत्र, ३) पशुपालन दुग्ध व्यवसायाचे शासकीय /निमशासकीय संस्थेचे प्रशिक्षण प्रमाणपत्र (अर्ज करतांना प्रशिक्षण प्रमाणपत्र नसल्यास अनुदानाचा लाभ घेण्यापुर्वी प्रशिक्षण घेण्याबाबतचे हमी पत्र.) किंवा स्थानिक पशुवैद्यकीय अधिकाऱ्याचे २ वर्षांचे अनुभव प्रमाणपत्र किंवा दुध संस्थेस किमान २ वर्ष दुध विक्री करत असल्याबाबतचे प्रमाणपत्र ४) दिव्यांगांसाठी UDID प्रमाणपत्र ५) बचत गटाचे सदस्यत्व प्रमाणपत्र
अटी व शर्ती	१) या योजनेमध्ये प्रतिदिन १० ते १२ लिटर दूध उत्पादन देणाऱ्या एच एफ, जर्सी या संकरित गाई, प्रतिदिन ८ ते १० लिटर दुध उत्पादन देणाऱ्या गीर, सहीवाल, रेड सिंधी, राठी, थारपारकर, प्रति दिन ५ ते ७ लिटर दुध उत्पादन देणाऱ्या देवणी, लाल कंधारी, गवळाऊ व डांगी गाई तसेच, मुन्हा व जाफराबादी या सुधारित जातीच्या म्हशी वाटप करण्यात येतील. वाटप करावयाची दूधाळ जनावरे ही शक्यतो १-२ महिन्यांपूर्वी व्यालेली दुसऱ्या / तिसऱ्या वेतातील असावीत. २) पात्र लाभार्थ्याने त्याची निवड झाल्यानंतर जिल्हा उपायुक्त (पशुसंवर्धन व दुग्धव्यवसाय) यांनी कळविलेल्या दिनांकापर्यंत म्हणजेच एक महिन्याच्या कालावधीत लाभार्थ्याने गठीत समिती समवेत दुधाळ गाय/ म्हैस गटाची राज्या बाहेरून खरेदी करावी. ३) जर लाभार्थ्याने उपरोक्त प्रमाणे विहीत केलेल्या कालमर्यादेत जनावरांची खरेदी न केल्यास अशा लाभार्थ्याचे नाव मूळ प्रतीक्षा यादीतील शेवटच्या क्रमांकावर ठेवण्यात येवून, पुढील प्रतीक्षाधिन लाभार्थ्यास लाभ देण्यात येईल. ४) खरेदी केलेल्या दुधाळ जनावरांची किंमत योजनेमध्ये निर्धारित केलेल्या किंमतीपेक्षा जास्त असल्यास फरकाची रक्कम संबंधित लाभार्थ्यांनी अदा करावयाची आहे. तसेच, दुधाळ जनावरांच्या खरेदीनंतर जनावरे वाहतूकीचा संपूर्ण खर्च संबंधित लाभार्थ्याने करावयाचा आहे. ५) वाटप करण्यात येणाऱ्या दुधाळ जनावरांचा लाभार्थी व संबंधित जिल्ह्याचे जिल्हा पशुसंवर्धन उपायुक्त यांच्या

	संयुक्त नावाने ३ वर्षासाठी विमा उतरविण्यात यावा. ६) योजनेमध्ये वाटप केलेले जनावर मृत पावल्यास अंमलबजावणी अधिकारी यांच्या संमतीने विम्याच्या रकमेतून लाभार्थीस दुसरे दुधाळ जनावर खरेदी करून पुरविण्यात यावे. ७) तालुका पशुसंवर्धन व दुग्ध व्यवसाय अधिकारी यांनी लाभार्थ्याचा खरेदी अहवाल (खरेदी पावती, छायाचित्र, लाभार्थ्याचे बँकचे तपशील, विमा) जिल्हा उपायुक्त (पशुसंवर्धन व दुग्धव्यवसाय) यांना सादर करावा. ८) योजनेंतर्गत वाटप केलेल्या दुधाळ जनावरांची भारत पशुधन पोर्टलवर नोंदणी लाभार्थी ज्या पशुवैद्यकीय संस्थेच्या कार्यक्षेत्रातील आहे त्या संस्थेच्या संस्थाप्रमुखानी करणे बंधनकारक राहिल. ९) योजनेच्या अटी/शर्तीची पूर्तता करून अंमलबजावणी करण्याबाबतचे बंधपत्र लाभार्थ्याकडून घेण्यात यावे
--	--

२) शेळी/मेंढी गट वाटप योजना :-

बाब	तपशील
लाभाचे स्वरूप	१) ५+१ शेळी/मेंढी गट + विमा किंवा २) १०+१ शेळी/मेंढी गट + विमा
लाभार्थी	सर्व प्रवर्गातील भुमीहीन, अत्यल्प भूधारक, अल्प भूधारक, महिला बचत गट
लाभार्थी निकष	सर्वसाधारण प्रवर्ग, अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती मधील लाभार्थी खालील घटकांमधून उतरत्या प्राधान्य क्रमाने करण्यात येईल. अ) भुमीहीन (फक्त ५+१ शेळी/मेंढी गटासाठी) ब) अत्यल्प भूधारक (१ हेक्टरपर्यंत भूधारक) क) अल्प भूधारक (१ ते २ हेक्टरपर्यंत भूधारक) ड) वनहक्क धारक इ) महिला बचत गटातील लाभार्थी (अ.क्र. अ ते ड मधील) वरील घटकांमध्ये दिव्यांगांसाठी ५ टक्के तसेच ५+१ शेळी/मेंढी गटासाठी महिलांना ५० टक्के आणि १०+१ शेळी/मेंढी गटासाठी ३० टक्के आरक्षण लागू राहिल.
पात्रता	१) फक्त ५+१ शेळी/मेंढी गटासाठी जमीनीची अट लागू नाही. २) किमान १ एकर स्वतःची किंवा किमान ५ वर्ष नोंदणीकृत भाडेपट्टा असलेली जमीन, मात्र वनहक्क धारकांना ही अट लागू राहणार नाही. ३) पशुपालन व्यवसायाचे शासकीय /निमशासकीय संस्थेचे प्रशिक्षण (अर्ज करतांना प्रशिक्षण प्रमाणपत्र नसल्यास अनुदानाचा लाभ घेण्यापुर्वी प्रशिक्षण घेणे आवश्यक राहिल)

	किंवा २ वर्षांचा शेळी/मेंढी पालन व्यवसायाचा अनुभव
गटाची किंमत	१) ५+१ शेळी /मेंढी अ) पशुधन खरेदी १) प्रति शेळी/मेंढी - रु. १२,०००/- २) बोकड/मेंढा - रु. १५,०००/- ब) विमा १२.७५% क) विक्री कर १८% ड) ५+१ शेळी /मेंढी गटाची एकूण किंमत रु. ८६,२८४/- २) १०+१ शेळी /मेंढी गटाची एकूण किंमत रु. १,५५,३११/-
अनुदानाचे स्वरूप	१) सर्वसाधारण लाभार्थी - ५० टक्के २) अनुसूचित जाती जमाती प्रवर्गातील लाभार्थी - ७५ टक्के
आवश्यक कागदपत्रे	१) स्वतः च्या नावे ७/१२ उत्तरा किंवा किमान ५ वर्षांचा भाडेपट्टा नोंदणीकृत करारनामा २) वनहक्क जमीन धारकांसाठी ७/१२ उत्तान्यावर “इतर अधिकार” मध्ये नोंद किंवा जिल्हाधिकारी यांच्याकडून प्राप्त झालेले अनुसूची “जे” प्रमाणपत्र, ३) पशुपालन व्यवसायाचे शासकीय /निमशासकीय संस्थेचे प्रशिक्षण प्रमाणपत्र (अर्ज करतांना प्रशिक्षण प्रमाणपत्र नसल्यास अनुदानाचा लाभ घेण्यापुर्वी प्रशिक्षण घेण्याबाबतचे हमी पत्र.) किंवा स्थानिक पशुवैद्यकीय अधिकाऱ्याचे २ वर्षांचे अनुभव प्रमाणपत्र ४) दिव्यांगांसाठी UDID प्रमाणपत्र ५) बचत गटाचे सदस्यत्व प्रमाणपत्र
अटी व शर्ती	१) शेळी / मेंढी गटाची खरेदी ही खरेदी समितीच्या उपस्थितीत करण्यात यावी. २) खरेदी प्राथम्याने पुण्यश्लोक अहिल्यादेवी मेंढी व शेळी विकास महामंडळाच्या प्रक्षेत्रावर उत्पादित झालेल्या शेळ्या-मेंढ्यातून करण्यात यावी. ३) महामंडळाच्या प्रक्षेत्रावर शेळ्या-मेंढ्या उपलब्ध नसल्यास तसे महामंडळाकडून ना-उपलब्धता प्रमाणपत्र घेवून शेळी / मेंढी गटाची खरेदी खाजगी /राष्ट्रीय पशुधन अभियान/ स्मार्ट प्रकल्पांतर्गत शेळ्या-मेंढ्यांच्या ब्रिडींग फार्म्सवरून किंवा खुल्या बाजारातून लाभार्थ्यांच्या पसंतीनुसार वजनानुसार करण्यात यावी. ४) सदरच्या शेळ्या, मेंढ्या, बोकड व मेंढे स्थानिक वातावरणात तग धरतील याची दक्षता घेण्यात यावी. ५) या प्रकल्पांतर्गत खरेदी करावयाच्या शेळ्या / मेंढ्या तसेच, बोकड / मेंढे यांचे वय १ ते ३ वर्ष वयोगटातील असाव्यात. ६) पात्र लाभार्थ्याने त्याची निवड झाल्यानंतर जिल्हा उपायुक्त (पशुसंवर्धन व दुग्धव्यवसाय) यांनी कळविलेल्या दिनांकापर्यंत म्हणजेच एक

	महिन्याच्या कालावधीत लाभार्थ्याने गठीत समिती समवेत खरेदी करावी. ७) लाभार्थ्याने उपरोक्त प्रमाणे विहित केलेल्या कालमर्यादेत जनावरांची खरेदी न केल्यास अशा लाभार्थ्याचे नाव मूळ प्रतीक्षा यादीतील शेवटच्या क्रमांकावर ठेवण्यात येवून, पुढील प्रतीक्षाधिन लाभार्थ्यास लाभ देण्यात येईल. ८) खरेदी केलेल्या पशुधनाची किंमत योजनेमध्ये निर्धारित केलेल्या किंमतीपेक्षा जास्त असल्यास फरकाची रक्कम संबंधित लाभार्थ्यांनी अदा करावयाची आहे. तसेच, पशुधनाच्या खरेदीनंतर जनावरे वाहतूकीचा संपूर्ण खर्च संबंधित लाभार्थ्याने करावयाचा आहे. ९) वाटप करण्यात येणाऱ्या पशुधनाचा लाभार्थी व संबंधित जिल्ह्याचे जिल्हा पशुसंवर्धन उपायुक्त यांच्या संयुक्त नावाने ३ वर्षांसाठी विमा उतरविण्यात यावा. १०) योजनेमध्ये वाटप केलेले पशुधन मृत पावल्यास अंमलबजावणी अधिकारी यांच्या संमतीने विम्याच्या रकमेतून लाभार्थीस दूसरे पशुधन खरेदी करून पुरविण्यात यावे. ११) तालुका पशुसंवर्धन व दुग्ध व्यवसाय अधिकारी यांनी लाभार्थ्याचा खरेदी अहवाल (खरेदी पावती, छायाचित्र, लाभार्थ्याचे बँकचे तपशील, विमा) जिल्हा उपायुक्त (पशुसंवर्धन व दुग्धव्यवसाय) यांना सादर करावा. १२) योजनेंतर्गत वाटप केलेल्या पशुधनाची भारत पशुधन पोर्टलवर नोंदणी लाभार्थी ज्या पशुवैदयकीय संस्थेच्या कार्यक्षेत्रातील आहे त्या संस्थेच्या संस्थाप्रमुखानी करणे बंधनकारक राहिल. १३) या संपूर्ण खरेदी प्रक्रियेचा समावेश लाभार्थ्याकडून करून घ्यावयाच्या बंधपत्रामध्ये करण्यात यावा.
--	--

३) अंडी देणाऱ्या सुधारित कुक्कुट / देशी पक्षांचे वाटप :-

बाब	तपशील
लाभाचे स्वरूप	अंडी देणाऱ्या १६-१८ आठवडे वयाच्या ५०० सुधारित / देशी कुक्कुट पक्षी, अर्धबंदिस्त / पिंजरा / गादी पद्धतीचे शेड, खाद्य, पाणी भांडी, अंडी ठेवण्याकरीता ट्रे, एग नेस्ट इत्यादी आवश्यक साहित्य
लाभार्थी	सर्व प्रवर्गातील लाभार्थी
लाभार्थी निकष	सर्वसाधारण प्रवर्ग, अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती मधील लाभार्थी खालील घटकांमधून उतरत्या प्राधान्य क्रमाने करण्यात येईल. अ) भुमीहीन ब) अत्यल्प भूधारक क) अल्प भूधारक ड) महिला बचत गटातील लाभार्थी (अ.क्र. अ ते क मधील) वरील घटकांमध्ये दिव्यांगांसाठी ५ टक्के तसेच महिलांना ५० टक्के आरक्षण लागू राहिल.

पात्रता	कुक्कुट व्यवसायाचे शासकीय /निमशासकीय संस्थेचे प्रशिक्षण (अर्ज करतांना प्रशिक्षण प्रमाणपत्र नसल्यास अनुदानाचा लाभ घेण्यापुर्वी प्रशिक्षण घेणे आवश्यक राहील) किंवा २ वर्षांचा कुक्कुट व्यवसायाचा अनुभव
गटाची किंमत	१) पक्षी किंमत - किमान १८० ते २०० अंडी उत्पादन देणारे ५०० पक्षी रु. ३५०/- प्रति पक्षी प्रमाणे २) २ महिन्याच्या खाद्यावरील खर्च (७.२ कि.ग्रॅ. प्रती पक्षी x रु. २७/- प्रती कि.ग्रॅ. प्रमाणे) ३) अर्धबंदिस्त / पिंजरा / गादी पद्धतीने संगोपन (प्रती पक्षी रु. १००) ४) खाद्य, पाणी भांडी, अंडी ठेवण्याकरीता ट्रे, एग नेस्ट इत्यादी आवश्यक साहित्य (प्रती पक्षी रु. २०/-) एकूण किंमत रु. ३,३२,२००/-
अनुदानाचे स्वरूप	१. सर्वसाधारण लाभार्थी - ५० टक्के २. अनुसूचित जाती जमाती प्रवर्गातील लाभार्थी - ७५ टक्के
आवश्यक कागदपत्रे	१) पशुपालन कुक्कुट व्यवसायाचे शासकीय /निमशासकीय संस्थेचे प्रशिक्षण प्रमाणपत्र (अर्ज करतांना प्रशिक्षण प्रमाणपत्र नसल्यास अनुदानाचा लाभ घेण्यापुर्वी प्रशिक्षण घेण्याबाबतचे हमी पत्र.) किंवा स्थानिक पशुवैद्यकीय अधिकाऱ्याचे २ वर्षांचे अनुभव प्रमाणपत्र २) दिव्यांगांसाठी UDID प्रमाणपत्र ३) बचत गटाचे सदस्यत्व प्रमाणपत्र
अटी व शर्ती	१) या योजनेंतर्गत खरेदी करण्यात येणारे कुक्कुटपक्षी हे वार्षिक किमान १८० ते २०० अंडी उत्पादन देणारे व १६ ते १८ आठवडे वयोगटातील असावेत. २) देशी पक्षी खरेदी करतांना प्राथम्याने शासकीय मध्यवर्ती अंडी उबवणी केंद्र / सघन कुक्कुट गट/ सार्वजनिक खाजगी भागिदारी तत्वावरील प्रक्षेत्र/ राष्ट्रीय पशुधन अभियान/स्मार्ट प्रकल्पांतर्गत स्थापित कुक्कुट प्रकल्प यांच्याकडून घेण्यात यावेत. ३) पात्र लाभार्थ्याने त्याची निवड झाल्यानंतर जिल्हा उपायुक्त (पशुसंवर्धन व दुग्धव्यवसाय) यांनी कळविलेल्या दिनांकापर्यंत म्हणजेच एक महिन्याच्या कालावधीत लाभार्थ्याने कुक्कुट पालनासाठी शेडची उभारणी करावी. ४) तदनंतरच्या एक महिन्याच्या कालावधीत पक्षी, खाद्य/पाण्याचे भांडे तसेच इतर मूलभूत सुविधा पूर्ण करून प्रत्यक्ष कुक्कुट पालन सुरु करावे. ५) लाभार्थ्याने उपरोक्त प्रमाणे विहीत केलेल्या कालमर्यादेत कुक्कुटपक्षी खरेदी न केल्यास अशा लाभार्थ्याचे नाव मूळ प्रतीक्षा यादीतील शेवटच्या क्रमांकावर ठेवण्यात येवून, पुढील प्रतीक्षाधिन लाभार्थ्यास लाभ देण्यात येईल.

	६) प्रकल्प सुरु झाल्यानंतर कार्यक्षेत्रातील तालुका पशुसंवर्धन अधिकारी यांनी कार्यक्षेत्रातील संस्था प्रमुखासह संयुक्तपणे तपासणी करुन तपासणी अहवाल (खरेदी पावती, छायाचित्र, लाभार्थ्यांचे बँकचे तपशील) जिल्हा उपायुक्त (पशुसंवर्धन व दुग्धव्यवसाय) यांना १५ दिवसात सादर करावा. ७) योजनेमध्ये निर्धारित केलेल्या खर्चापेक्षा जास्त खर्च असल्यास फरकाची रक्कम संबंधित लाभार्थ्यांनी अदा करावयाची आहे. ८) योजनेच्या अटी/शर्तीची पूर्तता करुन अंमलबजावणी करण्याबाबतचे बंधपत्र लाभार्थ्यांकडून घेण्यात यावे.
--	---

४) वैरण विकास योजना -

अ) चारा उत्पादन कार्यक्रम :-

बाब	तपशील
लाभाचे स्वरूप	चारा बियाण्यांचा / ठोंबाचा पुरवठा
लाभार्थी	सर्व प्रवर्गातील शेतकरी, शेतकरी समुह गट
लाभार्थी निकष	१) वैयक्तिक शेतकऱ्यासाठी - १ हेक्टर क्षेत्रात वैरण उत्पादन घेण्यासाठी २) वनहक्क धारक ३) नोंदणीकृत शेतकरी समुह गट
पात्रता	अ) वैयक्तिक शेतकरी - १) स्वतःची जमीन व सिंचन सुविधा २) स्वतःचे किमान ३ ते ४ पशुधन आ) शेतकरी समुह गट
अनुदानाचे स्वरूप	१) वैयक्तिक लाभार्थी १०० टक्के अनुदान १ हेक्टरसाठी रु. ४०००/- २) शेतकरी समुह गट ५ हेक्टर व रु. २००००/- च्या मर्यादेत
आवश्यक कागदपत्रे	१) स्वतः च्या नावे ७/१२ उत्तरा २) वनहक्क जमीन धारकांसाठी ७/१२ उत्तान्यावर “इतर अधिकार” मध्ये नोंद किंवा जिल्हाधिकारी यांच्याकडून प्राप्त झालेले अनुसुची “जे” प्रमाणपत्र, ३) किमान ३ ते ४ पशुधन ४) नोंदणीकृत प्रमाणपत्र (शेतकरी समुह गट)
अटी व शर्ती	१) सदर योजनेतर्गत पुरविण्यात येणारे बियाणे/ ठोंब्यांची खरेदी राष्ट्रीय बियाणे महामंडळ/ राज्य बियाणे महामंडळ, इतर शासकीय संस्था, कृषि विद्यापीठे, महाराष्ट्र पशु व मत्स्य विज्ञान विद्यापीठ, महाराष्ट्र पशुधन विकास मंडळ, पुण्यश्लोक अहिल्यादेवी महाराष्ट्र शेळी मेंढी विकास मंडळ यांच्याकडून करण्यात येईल. २) पात्र लाभार्थ्यांनी त्याची निवड झाल्यानंतर जिल्हा उपायुक्त (पशुसंवर्धन व दुग्धव्यवसाय) यांनी कळविलेल्या दिनांकापर्यंत म्हणजेच एक महिन्याच्या कालावधीत लाभार्थ्यांनी पात्रतेसाठी विहीत केलेली आवश्यक ती कागदपत्रे

	तालुका पशुसंवर्धन अधिकारी यांच्याकडे सादर करावीत. ३) लाभार्थ्याने उपरोक्त प्रमाणे विहीत केलेल्या कालमर्यादेत कागदपत्रांची पूर्तता न केल्यास अशा लाभार्थ्याचे नाव मूळ प्रतीक्षा यादीतील शेवटच्या क्रमांकावर ठेवण्यात येवून, पुढील प्रतीक्षाधिन लाभार्थ्यास लाभ देण्यात येईल. ४) पात्र लाभार्थी संख्या विचारात घेवून जिल्हा उपायुक्त पशुसंवर्धन हे वैरण बियाणेंसाठी राष्ट्रीय बियाणे महामंडळ/ राज्य बियाणे महामंडळ, इतर शासकीय संस्था, कृषि विद्यापीठे यांच्याकडे व ठोंब्यांसाठी, महाराष्ट्र पशु व मत्स्य विज्ञान विद्यापीठ, महाराष्ट्र पशुधन विकास मंडळ, पुण्यश्लोक अहिल्यादेवी महाराष्ट्र शेळी मेंढी विकास मंडळ यांच्याकडे मागणी नोंदवतील. ५) या योजनेत बियाणे/ ठोंबे खरेदीची पुर्ण रक्कम जिल्हा उपायुक्त पशुसंवर्धन हे परस्पर पुरवठादार संस्थेस अदा करतील.
--	---

ब) हायड्रोफोनिक तंत्राद्वारे चारा उत्पादन योजना :-

बाब	तपशील			
लाभाचे स्वरूप	हायड्रोफोनिक तंत्राद्वारे चारा उत्पादनासाठी आवश्यक असणारी खालील साधन सामुग्री अनुदान तत्वावर देणे			
	अ.क्र	तपशील	संख्या	रक्कम रुपये
	१	रॅकफ्रेम	५	१००००/-
	२	प्लास्टिक ट्रे (२५)	२५	४५००/-
	३	पाणी टँक + पाइपिंग	१	५०००/-
	४	पंप व मिस्टिंग/सिंचन यंत्रणा	१	५५००/-
	५	ग्रीनहाऊस / शेड नेट	१	१००००/-
	७	इतर (उपकरणे, साधने, स्टोरेज)	-	५०००/-
		एकूण		८००००/-
लाभार्थी	अत्यल्प भुधारक, अल्प भुधारक, वनहक्क धारक, महिला बचत गट			
लाभार्थी निकष	सर्वसाधारण प्रवर्ग, अनुसुचित जाती, अनुसुचित जमाती मधील लाभार्थी खालील घटकांमधून उतरत्या प्राधान्य क्रमाने करण्यात येईल. अ) अत्यल्प भूधारक ब) अल्प भूधारक क) वनहक्क धारक ड) महिला बचत गटातील लाभार्थी (अ.क्र. अ ते क मधील) वरील घटकांमध्ये दिव्यांगांसाठी ५ टक्के तसेच महिलांना ३० टक्के आरक्षण लागू राहील.			
पात्रता	स्वतःचे मालकीची किमान ५ मोठे पशुधन/१० शेळ्या किंवा मेंढ्या असाव्यात.			
अनुदानाचे	प्रकल्प चालू झाल्यानंतर			

स्वरूप	१) सर्वसाधारण प्रवर्ग- ५०% अनुदान २) अनुसूचित जाती/जमाती-७५ % अनुदान
आवश्यक कागदपत्रे	१) किमान ५ मोठे पशुधन/१० शेळ्या किंवा मेंढ्या असल्याबाबतचे स्थानिक पशुधन विकास अधिकारीचे प्रमाणपत्र २) निवड झाल्यास आवश्यक ते प्रशिक्षण घेण्याबाबतचे हमीपत्र
अटी व शर्ती	१) पात्र लाभार्थ्याने त्याची निवड झाल्यानंतर जिल्हा उपायुक्त (पशुसंवर्धन व दुग्धव्यवसाय) यांनी कळविलेल्या दिनांकापर्यंत म्हणजेच एक महिन्याच्या कालावधीत लाभार्थ्याने हायड्रोफोनिक तंत्राद्वारे चारा युनिटची उभारणी करावी. २) लाभार्थ्याने उपरोक्त प्रमाणे विहित केलेल्या कालमर्यादेत हायड्रोफोनिक तंत्राद्वारे चारा युनिटची उभारणी न केल्यास अशा लाभार्थ्याचे नाव मूळ प्रतीक्षा यादीतील शेवटच्या क्रमांकावर ठेवण्यात येवून, पुढील प्रतीक्षाधिन लाभार्थ्यास लाभ देण्यात येईल. ३) प्रकल्प सुरु झाल्यानंतर कार्यक्षेत्रातील तालुका पशुसंवर्धन अधिकारी यांनी कार्यक्षेत्रातील संस्था प्रमुखासह संयुक्तपणे तपासणी करून तपासणी अहवाल (खरेदी पावती, छायाचित्र, लाभार्थ्याचे बँकचे तपशील) जिल्हा उपायुक्त (पशुसंवर्धन व दुग्धव्यवसाय) यांना १५ दिवसात सादर करावा. ४) योजनेमध्ये निर्धारित केलेल्या खर्चापेक्षा जास्त खर्च असल्यास फरकाची रक्कम संबंधित लाभार्थ्यांनी अदा करावयाची आहे. ५) योजनेच्या अटी/शर्तीची पूर्तता करून अंमलबजावणी करण्याबाबतचे बंधपत्र लाभार्थ्याकडून घेण्यात यावे.

क) मिनी टीएमआर (Total Mixed Ration) उपकरण खरेदीसाठी अनुदान :-

बाब	तपशील
लाभाचे स्वरूप	पशुपालकांना ३०० किलो प्रति बॅच क्षमता असलेल्या मिनी टीएमआर (Total Mixed Ration) उपकरण खरेदीसाठी अनुदान
लाभार्थी	सर्व प्रवर्गातील लाभार्थी
लाभार्थी निकष	सर्वसाधारण प्रवर्ग, अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती मधील लाभार्थी खालील घटकांमधून उतरत्या प्राधान्य क्रमाने करण्यात येईल. अ) भुमीहीन ब) अत्यल्प भूधारक क) अल्प भूधारक ड) महिला बचत गटातील लाभार्थी (अ.क्र. अ ते क मधील) वरील घटकांमध्ये दिव्यांगांसाठी ५ टक्के तसेच महिलांना ५० टक्के आरक्षण लागू राहील. महिला लाभार्थी उपलब्ध न झाल्यास पुरुष प्रवर्गातील लाभार्थ्यांना लाभ देण्यात येईल.
पात्रता	स्वतःचे मालकीची किमान १० मोठे पशुधन/५० शेळ्या किंवा मेंढ्या असाव्यात.

उपकरणाची किंमत	रु. ४,४०,०००/- प्रति टीएमआर मशिन
अनुदानाचे स्वरूप	१. सर्वसाधारण लाभार्थी - ५० टक्के २. अनुसुचित जाती / जमाती प्रवर्गातील लाभार्थी - ७५ टक्के
आवश्यक कागदपत्रे	१) किमान १० मोठे पशुधन/५० शेळ्या किंवा मेंढ्या असल्याबाबतचे स्थानिक पशुधन विकास अधिकारीचे प्रमाणपत्र २) दिव्यांगांसाठी UDID प्रमाणपत्र ३) बचत गटाचे सदस्यत्व प्रमाणपत्र
अटी व शर्ती	१) पात्र लाभार्थ्याने त्याची निवड झाल्यानंतर जिल्हा उपायुक्त (पशुसंवर्धन व दुग्धव्यवसाय) यांनी कळविलेल्या दिनांकापर्यंत म्हणजेच एक महिन्याच्या कालावधीत लाभार्थ्याने ३०० किलो प्रति बॅच क्षमता असलेल्या मिनी टीएमआर (Total Mixed Ration) उपकरण खरेदी करून खाद्य उत्पादन युनिटची उभारणी करावी. २) लाभार्थ्याने उपरोक्त प्रमाणे विहित केलेल्या कालमर्यादेत खाद्य उत्पादन युनिटची उभारणी न केल्यास अशा लाभार्थ्याचे नाव मूळ प्रतीक्षा यादीतील शेवटच्या क्रमांकावर ठेवण्यात येवून, पुढील प्रतीक्षाधिन लाभार्थ्यास लाभ देण्यात येईल. ३) प्रकल्प सुरु झाल्यानंतर कार्यक्षेत्रातील तालुका पशुसंवर्धन अधिकारी यांनी कार्यक्षेत्रातील संस्था प्रमुखासह संयुक्तपणे तपासणी करून तपासणी अहवाल (खरेदी पावती, छायाचित्र, लाभार्थ्याचे बँकचे तपशील) जिल्हा उपायुक्त (पशुसंवर्धन व दुग्धव्यवसाय) यांना १५ दिवसात सादर करावा. ४) योजनेमध्ये निर्धारित केलेल्या खर्चापेक्षा जास्त खर्च असल्यास फरकाची रक्कम संबंधित लाभार्थ्यांनी अदा करावयाची आहे. ५) योजनेच्या अटी/शर्तीची पूर्तता करून अंमलबजावणी करण्याबाबतचे बंधपत्र लाभार्थ्याकडून घेण्यात यावे.

ड) पशुपालकांना कडबाकुट्टी यंत्र खरेदीसाठी अनुदान :-

बाब	तपशील
लाभाचे स्वरूप	पशुपालकांना कडबाकुट्टी यंत्र खरेदीसाठी अनुदान
लाभार्थी	सर्व प्रवर्गातील लाभार्थी
लाभार्थी निकष	सर्वसाधारण प्रवर्ग, अनुसुचित जाती, अनुसुचित जमाती मधील लाभार्थी खालील घटकांमधून उतरत्या प्राधान्य क्रमाने करण्यात येईल. अ) भुमीहीन ब) अत्यल्प भूधारक क) अल्प भूधारक ड) महिला बचत गटातील लाभार्थी (अ.क्र. अ ते क मधील) वरील घटकांमध्ये दिव्यांगांसाठी ५ टक्के तसेच महिलांना ५० टक्के आरक्षण लागू राहील. महिला लाभार्थी उपलब्ध न झाल्यास पुरुष प्रवर्गातील

	लाभार्थ्यांना लाभ देण्यात येईल.
पात्रता	स्वतःचे मालकीची किमान २ दुधाळ जनावरे / १० शेळ्या किंवा मेंढ्या
उपकरणाची किंमत	रु. ३०,०००/- प्रति कडबा कुट्टी यंत्र खरेदी च्या मर्यादेत
अनुदानाचे स्वरूप	१) सर्वसाधारण लाभार्थी - ५० टक्के २) अनुसूचित जाती / जमाती प्रवर्गातील लाभार्थी - ७५ टक्के
आवश्यक कागदपत्रे	१) किमान २ दुधाळ पशुधन/ १० शेळ्या किंवा मेंढ्या असल्याबाबतचे स्थानिक पशुधन विकास अधिकारीचे प्रमाणपत्र २) दिव्यांगांसाठी UDID प्रमाणपत्र ३) बचत गटाचे सदस्यत्व प्रमाणपत्र
अटी व शर्ती	१) पात्र लाभार्थ्याने त्याची निवड झाल्यानंतर जिल्हा उपायुक्त (पशुसंवर्धन व दुग्धव्यवसाय) यांनी कळविलेल्या दिनांकापर्यंत म्हणजेच एक महिन्याच्या कालावधीत लाभार्थ्याने कडबाकुट्टी यंत्र खरेदी करून वापर सुरु करावा. २) लाभार्थ्याने उपरोक्त प्रमाणे विहीत केलेल्या कालमर्यादेत कडबाकुट्टी यंत्र खरेदी करून वापर सुरु न केल्यास अशा लाभार्थ्याचे नाव मूळ प्रतीक्षा यादीतील शेवटच्या क्रमांकावर ठेवण्यात येवून, पुढील प्रतीक्षाधिन लाभार्थ्यास लाभ देण्यात येईल. ३) कडबाकुट्टी यंत्रांचा वापर सुरु झाल्यानंतर कार्यक्षेत्रातील तालुका पशुसंवर्धन अधिकारी यांनी कार्यक्षेत्रातील संस्था प्रमुखासह संयुक्तपणे तपासणी करून तपासणी अहवाल (खरेदी पावती, छायाचित्र, लाभार्थ्याचे बँकचे तपशील) जिल्हा उपायुक्त (पशुसंवर्धन व दुग्धव्यवसाय) यांना १५ दिवसात सादर करावा. ४) योजनेमध्ये निर्धारित केलेल्या खर्चापेक्षा जास्त खर्च असल्यास फरकाची रक्कम संबंधित लाभार्थ्यांनी अदा करावयाची आहे. ५) योजनेच्या अटी/शर्तीची पूर्तता करून अंमलबजावणी करण्याबाबतचे बंधपत्र लाभार्थ्याकडून घेण्यात यावे.

५) पशुप्रजनन :-

अ) गायी / म्हशी मध्ये भ्रूण प्रत्यारोपण करणेसाठी अनुदान देणे :-

बाब	तपशील
लाभाचे स्वरूप	शेतकऱ्यांना त्यांच्या गायी म्हशी / मध्ये भ्रूण प्रत्यारोपण करणेसाठी अनुदान देणे
लाभार्थी	सर्व प्रवर्गातील पशुपालक
लाभार्थी निकष	सर्व प्रवर्गातील लाभार्थी खालील घटकांमधून उतरत्या प्राधान्य क्रमाने करण्यात येईल. अ) भुमीहीन ब) अत्यल्प भूधारक क) अल्प भूधारक ड) महिला बचत गटातील लाभार्थी (अ.क्र. अ ते क मधील)

	वरील घटकांमध्ये दिव्यांगांसाठी ५ टक्के आरक्षण लागू राहिल.
पात्रता	स्वतःची भारत पशुधन पोर्टलवर नोंद असलेली गाय/म्हैस असलेले पशुपालक, गोशाळा.
एका भ्रूण प्रत्यारोपणाची किंमत	रु. २४,०००/- (उच्च अनुवंशीक वंशावळीचे यशस्वी भ्रूण प्रत्यारोपण द्वारे निश्चित गर्भधारणा करणेसाठी येणारा खर्च रु.८०००/- याप्रमाणे ३ प्रयत्नात यशस्विता गृहीत धरण्यात आली आहे)
अनुदानाचे स्वरूप	सर्व प्रवर्गासाठी - १०० टक्के (मात्र भ्रूण प्रत्यारोपण करण्यासाठीचे विहित करण्यात आलेले सेवाशुल्क पशुपालकाने अदा करणे आवश्यक)
आवश्यक कागदपत्रे	१) स्वतःच्या मालकीची गाय म्हैस /असल्याबाबतचे स्थानिक पशुधन विकास अधिकारीचे प्रमाणपत्र २) गोसेवा आयोगाकडे नोंदणी असल्याचे प्रमाणपत्र (गोशाळेंसाठी) ३) दिव्यांगांसाठी UDID प्रमाणपत्र ४) बचत गटाचे सदस्यत्व प्रमाणपत्र ५) उच्च अनुवंशीक वंशावळीचे भ्रूण प्रत्यारोपण करण्यास इच्छुक असल्याबाबतचे व त्याबाबतच्या सर्व अटी शर्तीचे पालन करण्यास तयार असल्याबाबतचे बंधपत्र.
कार्यपद्धती	१) सदर योजनेचे अंमलबजावणी यंत्रणा महाराष्ट्र पशुधन विकास मंडळ, नागपूर हि राहिल. २) पशुपालकाने नजीकच्या शासकीय पशुवैद्यकीय संस्थेमध्ये सदर सेवेबाबतची मागणी नोंदवावी. ३) भ्रूण प्रत्यारोपणासाठी आवश्यक असणाऱ्या सर्व तपासण्या संबंधित स्थानिक शासकीय पशुवैद्यकीय संस्थामध्ये करण्यात याव्यात. यासाठी विहित करण्यात आलेले सेवाशुल्क पशुपालकाने अदा करणे आवश्यक राहिल. ४) संबंधित स्थानिक शासकीय पशुवैद्यकीय संस्था प्रमुख वरील तपासणी अहवालानुसार भ्रूण प्रत्यारोपणासाठी पात्र असणाऱ्या गायी/म्हशीची माहिती संबंधित जिल्हा पशुसंवर्धन उपायुक्त यांना कळवेल. ५) संबंधित जिल्हा पशुसंवर्धन उपायुक्त यांनी १०० टक्के अनुदान हिस्सा महाराष्ट्र पशुधन विकास मंडळ, नागपूर यांच्याकडे जमा करावा. ६) तदनंतर संबंधित कार्यक्षेत्रातील भ्रूण प्रत्यारोपण प्रयोगशाळा यांनी संबंधित शेतकऱ्याच्या गाय/म्हशीस उच्च अनुवंशीक वंशावळीचे यशस्वी भ्रूण प्रत्यारोपण द्वारे निश्चित गर्भधारणा करण्यात येईल. ७) सदर योजनेतर्गत एका पशुपालकास/ गोशाळेस एका वर्षात कमाल ५ गाय/म्हशींच्या मर्यादेत योजनेचा लाभ घेता येईल.

ब) १०० % अनुदानावर लिंग विनिश्चित रेतमात्रा (Sex Sorted Semen) पुरवठा करणे :-

बाब	तपशील
लाभाचे स्वरूप	१०० % अनुदानावर लिंग विनिश्चित रेतमात्रा (Sex Sorted Semen) पुरवठा

	करणे
लाभार्थी	सर्व प्रवर्गातील पशुपालक
पात्रता	स्वतःची भारत पशुधन पोर्टलवर नोंद असलेली गाय/म्हैस असलेले पशुपालक, गोशाळा.
एका रेतमात्रेची किंमत	प्रति रेतमात्रा किंमत रु. ५७५/- किंवा वेळोवेळी निर्धारित करण्यात येणारी किंमत
अनुदानाचे स्वरूप	सर्व प्रवर्गासाठी - १०० टक्के (मात्र कृत्रिम रेतन करण्यासाठीचे विहीत करण्यात आलेले सेवाशुल्क पशुपालकाने अदा करणे आवश्यक)
आवश्यक कागदपत्रे	१) स्वतःच्या मालकीची गाय म्हैस /असल्याबाबतचे स्थानिक पशुधन विकास अधिकारीचे प्रमाणपत्र २) गोसेवा आयोगाकडे नोंदणी असल्याचे प्रमाणपत्र (गोशाळेंसाठी) ३) दिव्यांगांसाठी UDID प्रमाणपत्र ४) बचत गटाचे सदस्यत्व प्रमाणपत्र ५) उच्च अनुवंशिक वंशावळीचे भूण प्रत्यारोपण करण्यास इच्छुक असल्याबाबतचे व त्याबाबतच्या सर्व अटी शर्तीचे पालन करण्यास तयार असल्याबाबतचे बंधपत्र.
कार्यपद्धती	१) मुख्य कार्यकारी अधिकारी, महाराष्ट्र पशुधन विकास मंडळ, नागपूर हे सदर योजनेचे अंमलबजावणी अधिकारी असतील. २) जिल्हा कृत्रिम रेतन केंद्र या कार्यालयाने त्यांच्या कार्यक्षेत्रातील सर्व पशुवैद्यकीय संस्था यांच्याकडून गावनिहाय पैदासक्षम गायी-म्हशींची संख्या, जातनिहाय व महिनावार लिंग वर्गीकृत केलेल्या वीर्यमात्रांची (रेतमात्रांची) मागणी संकलित करावी व जिल्ह्याची एकूण मागणी जिल्हा पशुसंवर्धन उपआयुक्त यांच्याकडे नोंदवावी. ३) संबंधित जिल्ह्याचे मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद / जिल्हा पशुसंवर्धन उप आयुक्त यांनी त्यांच्या जिल्ह्यातील प्रजननक्षम गायी-म्हशींची संख्या तसेच, प्रतिवर्ष होणारी गायी-म्हशींमधील कृत्रिम रेतने याचा विचार करून लिंग वर्गीकृत गोठित रेतमात्रांच्या खरेदीसाठी आवश्यक निधीची मागणी जिल्हा नियोजन समितीकडे करावी. ४) जिल्हा पशुसंवर्धन उपआयुक्त यांनी पुढील आर्थिक वर्षाकरीता जिल्ह्याची लिंग वर्गीकृत केलेल्या गोठित रेतमात्रांची मागणी संबंधित विभागीय व्यवस्थापक, शासकीय गोठित रेतमात्रा निर्मिती केंद्र यांचे मार्फत मुख्य कार्यकारी अधिकारी, महाराष्ट्र पशुधन विकास मंडळ यांच्याकडे दरवर्षी माहे फेब्रुवारी पर्यंत नोंदवावी. ५) संबंधित विभागीय व्यवस्थापक, शासकीय गोठित रेतमात्रा निर्मिती केंद्र यांनी सदरची मागणी तपासून ती योग्य असल्याची खातरजमा करावी. ६) मुख्य कार्यकारी अधिकारी, महाराष्ट्र पशुधन विकास मंडळ, नागपूर हे विहीत कार्यपद्धती पार पाडून लिंग वर्गीकृत रेतमात्रा उपलब्ध करून देतील.

	७) पशुवैद्यकीय चिकित्सालये दरमहा संबंधित विभागीय व्यवस्थापक, शासकीय गोठित रेतमात्रा निर्मिती केंद्र यांच्यामार्फत जिल्हा कृत्रिम रेतन केंद्राकडून आवश्यक लिंग वर्गीकृत गोठित रेतमात्रांचा पुरवठा नियमितपणे करण्यात यावा. ८) पशुपालकाने नजीकच्या शासकीय पशुवैद्यकीय संस्थेमध्ये सदर सेवेबाबतची मागणी नोंदवावी. ९) पशुधन विकास अधिकारी यांनी गाय/म्हशीची जननेंद्रियांची तपासणी करून गर्भधारणेस सक्षम असणाऱ्या गाय/म्हशींची निवड करावी. १०) गर्भधारणा क्षमता तपासण्यासाठी तसेच कृत्रिम रेतन करण्यासाठीचे विहित करण्यात आलेले सेवाशुल्क पशुपालकाने अदा करणे आवश्यक राहिल. ११) या योजनेंतर्गत गायी-म्हशींमध्ये केलेल्या सर्व कृत्रिम रेतनाची नोंद राष्ट्रीय डिजिटल पशुधन अभियान (National Digital Livestock Mission) भारत पशुधन या संगणकीय प्रणालीवर घ्यावयाची असून कृत्रिम रेतनानंतर २१ दिवसानंतर गर्भधारणा तपासणी करणे व कालवड / पारडी जन्माच्या नोंदी देखील या प्रणालीवर अद्ययावत करणे बंधनकारक आहे. १२) जिल्हा पशुसंवर्धन उपआयुक्त यांनी भारत पशुधन किंवा वेळोवेळी प्रचलित असलेल्या संगणकीय प्रणालीवर कृत्रिम रेतन व अनुषंगिक नोंदी घेतल्याची खातरजमा करूनच संबंधित संस्थेस पुढील रेतमात्रांचा पुरवठा करण्याबाबत दक्षता घ्यावी. १३) सर्व पशुवैद्यकीय दवाखाने / चिकित्सालयात लिंग वर्गीकृत रेतमात्रांचा वापर करून केलेल्या कृत्रिम रेतनाच्या नोंदी कृत्रिम रेतन नोंदवहीमध्ये ठेवण्यात याव्यात. सदर नोंदीस (SSS) असे चिन्हांकित करावे.
--	--

६) इतर योजना :-

अ) सुधारित/ देशी पारड्याची जोपासना अंतर्गत कालवडी / पारड्यांना पशु खाद्य पुरवठा (५०% अनुदान) योजना :-

बाब	तपशिल			
लाभाचे स्वरूप	१	४ था महिना	१ कि.ग्रॅ.	३० कि.ग्रॅ.
	२	५ वा महिना	१.५ कि.ग्रॅ.	४५ कि.ग्रॅ.
	३	६ वा महिना	१.७५ कि.ग्रॅ.	५२.५ कि.ग्रॅ.
	४	७ ते १८ महिने	२ कि.ग्रॅ.	७२० कि.ग्रॅ.
	५	१९ ते ३२ महिने (कालवड)	२.५ कि.ग्रॅ.	१०५० कि.ग्रॅ.
	६	१९ ते ४० महिने (पारडी)	२.५ कि.ग्रॅ.	१६५० कि.ग्रॅ.
लाभार्थी	सर्व प्रवर्गातील भुमीहिन, अल्प भुधारक व अत्यल्प भुधारक पशुपालक			
पात्रता	१) कालवडी/पारडीच्या NDLM नोंदणी आवश्यक			

	२) ३ वर्षासाठी विमा उतरवणे आवश्यक ३) एका कुटुंबातील एक कालवड/ पारडू
अनुदानाचे स्वरूप	सर्व प्रवर्गासाठी - ५०% अनुदान
कार्यपध्दती	१) लाभार्थ्याने ऑनलाईन पध्दतीने अर्ज करावा. २) कार्यक्षेत्रातील पशुवैद्यकीय संस्था प्रमुखाने लाभार्थ्याकडील कालवड / पारडीस एनडीएलएम प्रणालीवरील नोंदीनुसार वयाची खातरजमा करून योजनेचा लाभ देण्यात यावा. ३) एका कुटुंबातील एक कालवड/ पारडी पात्र असेल. ४) जिल्हा निवड समितीमार्फत लाभार्थ्याची निवड करण्यात यावी. ५) निवड झालेल्या पशुपालकाने भारतीय मानक संस्थेच्या प्रमाणकानुसार खाद्यामध्ये मॉड्यूलरचे प्रमाण १० टक्के, क्रुड प्रोटीनचे प्रमाण २० टक्के, क्रुड फायबरचे प्रमाण १३ टक्के, क्रुड फॅटचे प्रमाण २.५ टक्के, अॅसिड इन्सोल्यूबल अॅश ४ टक्के, सॉल्टचे प्रमाण २ टक्के, कॅल्शियमचे प्रमाण ०.५ टक्के व फॉस्फोरसचे प्रमाण ०.५ टक्के प्रमाण असलेले पशुखाद्य खरेदी करणे आवश्यक राहिल. ६) योजनेत सहभागी असलेल्या कालवड / पारडी यांची कार्यक्षेत्रातील तालुका पशुसंवर्धन अधिकारी यांनी अनुदान वितरणापुर्वी कार्यक्षेत्रातील संस्था प्रमुखासह संयुक्तपणे तपासणी करून तपासणी अहवाल जिल्हा उपायुक्त (पशुसंवर्धन व दुग्धव्यवसाय) यांना १५ दिवसात सादर करावा ७) लाभार्थ्याने खरेदी केलेल्या पशुखाद्याचे ३ महिन्याचे देयक जिल्हा उपआयुक्त पशुसंवर्धन यांना सादर केल्यानंतर विहित केलेले ५० टक्के अनुदान विचारात घेवून देय अनुदानाची अदायगी डिबीटीद्वारे लाभार्थ्याच्या बँक खात्यात करण्यात येईल. ८) कालवड/ पारडीची योजना कालावधीत विक्री केल्यास सदर पशुपालकास अनुदान अनुज्ञेय राहणार नाही.

आ) नर पारडू (रेडकू) संगोपन व संवर्धन प्रोत्साहन योजना :-

बाब	तपशिल
लाभाचे स्वरूप	एका नर पारडू / रेडक्याच्या संगोपनासाठी प्रति पशु रु. ६,०००/- चे अर्थसहाय्य (खाद्य, औषधे आणि देखभालीसाठी).
लाभार्थी	सर्व प्रवर्गातील पशुपालक
पात्रता	ज्या पशुपालकाकडे NDLM वर स्वतःच्या नावावर नोंद असलेले पारडू/ रेडकू असे शेतकरी (एका पशुपालकास कमाल १० पारडू/ रेडकूच्या मर्यादेत)
अनुदानाचे स्वरूप	सर्व प्रवर्गासाठी - एका नर पारडू / रेडक्याच्या संगोपनासाठी प्रति पशु रु.६,०००/- चे अर्थसहाय्य अनुदान २ टप्प्यात विभागून दिले जाईल: १. पहिला हप्ता ५०%: पारडू / रेडक्याचे वय ६ महिने पूर्ण झाल्यावर

	२. दुसरा हप्ता (५०%): पारडू / रेडक्याचे वय १ वर्ष पूर्ण झाल्यावर
आवश्यक कागदपत्रे	१) स्वतः च्या मालकीचे पारडू/ रेडकू असल्याबाबतचे स्थानिक पशुधन विकास अधिकारी यांचे प्रमाणपत्र २) पारडू/ रेडकू किमान एक वर्षापर्यंत साभाळण्याबाबत पशुपालकाचे बंधपत्र
कार्यपद्धती	१) पात्र लाभार्थ्याने त्याची निवड झाल्यानंतर जिल्हा उपायुक्त (पशुसंवर्धन व दुग्धव्यवसाय) यांनी कळविलेल्या दिनांकापर्यंत म्हणजेच एक महिन्याच्या कालावधीत लाभार्थ्याने आवश्यक ती कागदपत्रे सादर करावी. २) योजनेत सहभागी असलेल्या पारडू/ रेडकू यांचा तपशील कार्यक्षेत्रातील पशुवैद्यक अधिकाऱ्याने स्वतंत्रपणे ठेवावा. ३) लाभार्थ्याने उपरोक्त प्रमाणे विहीत केलेल्या कालमर्यादेत लाभार्थ्याने आवश्यक ती कागदपत्रे सादर न केल्यास अशा लाभार्थ्याचे नाव मूळ प्रतीक्षा यादीतील शेवटच्या क्रमांकावर ठेवण्यात येवून, पुढील प्रतीक्षाधिन लाभार्थ्यास लाभ देण्यात येईल. ४) योजनेत सहभागी असलेल्या पारडू/ रेडकू यांची कार्यक्षेत्रातील तालुका पशुसंवर्धन अधिकारी यांनी अनुदान वितरणापुर्वी कार्यक्षेत्रातील संस्था प्रमुखासह संयुक्तपणे तपासणी करून तपासणी अहवाल जिल्हा उपायुक्त (पशुसंवर्धन व दुग्धव्यवसाय) यांना १५ दिवसात सादर करावा. ५) पारडू/ रेडकू किमान एक वर्षापर्यंत साभाळण्याबाबत पशुपालकाचे बंधपत्र घेण्यात यावे.

इ) पशुपालक /शेतकऱ्यांना देशी बैल जोडी खरेदी करिता अनुदान वाटप :-

बाब	तपशील
लाभाचे स्वरूप	बैल जोडी खरेदी नंतर सर्वसाधारण प्रवर्ग- ५०% अनुदान (रु. ८४,०२७/-) अनुसूचित जाती/जमाती-७५ % अनुदान (रु. १,२६,०४०/-)
लाभार्थी	सर्व प्रवर्गातील अल्प/अत्यल्प भूधारक शेतकरी, वनहक्क धारक, नोंदणीकृत उसतोड कामगार
लाभार्थी निकष	सर्वसाधारण प्रवर्ग, अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती मधील लाभार्थी खालील घटकांमधून उतरत्या प्राधान्य क्रमाने करण्यात येईल. अ) भूमीहीन ब) अत्यल्प भूधारक क) अल्प भूधारक ड) वनहक्क धारक इ) महिला बचत गटातील लाभार्थी (अ.क्र. अ ते ड मधील) वरील घटकांमध्ये दिव्यांगांसाठी ५ टक्के तसेच महिलांना ५० टक्के आरक्षण लागू राहील.

पात्रता	१) स्वतःच्या नावावर ७/१२ उतारा असलेला अल्प/अत्यल्प भुधारक शेतकरी, मात्र वनहक्क धारकाना ही अट लागू राहणार नाही. २) भुमीहीन असल्यास उसतोड महामंडळाकडे नोंदणी असलेला उसतोड कामगार (वनहक्क धारक वगळून)
देशी बैल जोडीची किंमत	पशुपालक/शेतकऱ्यांना देशी बैल जोडी खरेदी करिता अनुदान १) पशुधन खरेदी - रु. १,५०,०००/- २) विमा १०.२०% (अधिक १८% GST)-रु. १८,०५६ -/ एकूण -रु. १,६८,०५६/-
अनुदानाचे स्वरूप	१. सर्वसाधारण लाभार्थी - ५० टक्के २. अनुसूचित जाती / जमाती प्रवर्गातील लाभार्थी - ७५ टक्के
आवश्यक कागदपत्रे	१) स्वतःच्या नावावर ७/१२ उतारा असलेला अल्प/अत्यल्प भुधारक शेतकरी २) वनहक्क जमीन धारकांसाठी ७/१२ उतार्यावर “इतर अधिकार” मध्ये नोंद किंवा जिल्हाधिकारी यांच्याकडून प्राप्त झालेले अनुसूची “जे” प्रमाणपत्र, ३) उसतोड महामंडळाकडे नोंदणी असलेला उसतोड कामगार (फक्त भुमीहीन लाभार्थ्यांसाठी) ४) दिव्यांगांसाठी UDID प्रमाणपत्र ५) बचत गटाचे सदस्यत्व प्रमाणपत्र
अटी व शर्ती	१) पात्र लाभार्थ्याने त्याची निवड झाल्यानंतर जिल्हा उपायुक्त (पशुसंवर्धन व दुग्धव्यवसाय) यांनी कळविलेल्या दिनांकापर्यंत म्हणजेच एक महिन्याच्या कालावधीत लाभार्थ्याने गठीत समिती समवेत देशी बैल जोडीची खरेदी करावी. २) एक महिन्याच्या कालावधीत संबंधित लाभार्थ्याने त्याच्या पसंतीनुसार बाजारातून (कृषि उत्पन्न बाजार समितीमार्फत) देशी बैल जोडीची खरेदी करणे बंधनकारक राहील. जर लाभार्थ्याने उपरोक्त प्रमाणे विहीत केलेल्या कालमर्यादेत देशी बैल जोडीची खरेदी न केल्यास अशा लाभार्थ्याचे नाव मूळ प्रतीक्षा यादीतील शेवटच्या क्रमांकावर ठेवण्यात येवून, पुढील प्रतीक्षाधिन लाभार्थ्यास लाभ देण्यात येईल. ३) खरेदी केलेल्या देशी बैल जोडीची किंमत योजनेमध्ये निर्धारित केलेल्या किंमतीपेक्षा जास्त असल्यास फरकाची रक्कम संबंधित लाभार्थ्यांनी अदा करावयाची आहे. तसेच, देशी बैल जोडीच्या खरेदीनंतर वाहतूकीचा संपूर्ण खर्च संबंधित लाभार्थ्याने करावयाचा आहे. ४) वाटप करण्यात येणाऱ्या देशी बैल जोडीचा लाभार्थी व संबंधित जिल्ह्याचे जिल्हा पशुसंवर्धन उपायुक्त यांच्या संयुक्त नावाने ३ वर्षांसाठी विमा उतरविण्यात यावा. ५) योजनेमध्ये वाटप केलेल्या बैल मृत पावल्यास अंमलबजावणी अधिकारी यांच्या संमतीने विम्याच्या रकमेतून लाभार्थ्यास दुसरा बैल खरेदी करून पुरविण्यात यावे.

	६) तालुका पशुसंवर्धन व दुग्ध व्यवसाय अधिकारी यांनी लाभार्थ्यांचा खरेदी अहवाल (खरेदी पावती, छायाचित्र, लाभार्थ्यांचे बँकचे तपशील, विमा) जिल्हा उपायुक्त (पशुसंवर्धन व दुग्धव्यवसाय) यांना सादर करावा. ७) सदर अहवालानुसार जिल्हा उपायुक्त (पशुसंवर्धन व दुग्धव्यवसाय) यांनी DBT द्वारे अनुदान हिस्सा लाभार्थ्यांच्या बँक खात्यात अदा करावा. ८) योजनेंतर्गत वाटप केलेल्या देशी बैलांची भारत पशुधन पोर्टलवर नोंदणी लाभार्थी ज्या पशुवैद्यकीय संस्थेच्या कार्यक्षेत्रातील आहे त्या संस्थेच्या संस्थाप्रमुखानी करणे बंधनकारक राहिल. ९) योजनेच्या अटी/शर्तीची पूर्तता करून अंमलबजावणी करण्याबाबतचे बंधपत्र लाभार्थ्यांकडून घेण्यात यावे.
--	---

७) प्रचार प्रसिध्दी :-

ग्रामीण भागातील शेतकरी/पशुपालकांना पशुसंवर्धनविषयी सर्वांगिण माहिती तसेच पशुसंवर्धनातून ग्रामीण उद्योजकता निर्माण करणे व उत्पन्नाचे शाश्वत साधन निर्माण करण्यासाठी व शास्त्रोक्त व आधुनिक तंत्रज्ञानाचा वापर करणे हा या योजनेचा प्रमुख उद्देश आहे. सदर योजनेंतर्गत खालील बाबींवर समावेश करण्यात येत आहे :-

- १) तालुका/ जिल्हास्तरिय पशुप्रदर्शनाचे आयोजन व पुरस्कार
- २) दुध स्पर्धा
- ३) मेळावे / कार्यशाळा/परिसंवाद
- ४) वंध्यत्व निवारण शिबिरे
- ५) पशुपालकांना प्रोत्साहित करण्यासाठी यशस्वी पशुपालकांच्या प्रक्षेत्रांना/ नामांकित संस्थांना भेटी/ सहलीचे आयोजन
- ६) दृक श्राव्य माध्यमांद्वारे पशुसंवर्धन विषयक प्रसिध्दी व प्रचार
- ७) देशी गोवंशाचे जतन व संवर्धन करण्याकरीता ब्रिडर असोशिएशनसाठी कार्यशाळा

८) जिल्हा/ तालुका व निम्न स्तरावरील संस्था /कार्यालये यांचे बांधकाम, बळकटीकरण, आधुनिकीकरण आणि देखभाल व दुरुस्ती :-

सद्यस्थितीत शासन निर्णय दिनांक ३०/०८/२०१० अन्वये पशुवैद्यकीय संस्थांचे बांधकाम, बळकटीकरण व आधुनिकीकरण करणे ही योजना राबविण्यात येत आहे. सदर योजनेअंतर्गत उपलब्ध करून देण्यात येणारा निधी वेगवेगळ्या जिल्ह्यात त्या त्या जिल्ह्याच्या कार्यक्षेत्रातील पशुवैद्यकीय संस्थांना उपलब्ध करून देण्यात येतो. सद्यःस्थितीत सदर योजना राबवितांना पशुवैद्यकीय संस्थांच्या बांधकामाशिवाय बळकटीकरण व आधुनिकीकरण तसेच देखभाल दुरुस्ती याबाबतची स्पष्टता नसल्याने बळकटीकरण व आधुनिकीकरणासाठी उपलब्ध असलेल्या निधीतून देखभाल दुरुस्तीची कामे किंवा देखभाल दुरुस्तीच्या निधीतून बळकटीकरण व आधुनिकीकरणाची

कामे केली जातात. त्यामुळे सदर योजना राबवितांना निधीच्या वापरासंदर्भात सुसूत्रता आणण्यासाठी योजनेच्या कार्यपद्धतीत पुढीलप्रमाणे सुधारणा करण्यात येत आहेत :-

(१) हाती घ्यावयाची कामे:-

अ) बांधकाम :-

पशुसंवर्धन व दुग्धव्यवसाय विभागाच्या अधिपत्याखाली कार्यरत असलेल्या पशुवैद्यकीय संस्था/कार्यालये, नव्याने स्थापन होणाऱ्या संस्था /कार्यालये, पुण्यश्लोक अहिल्यादेवी महाराष्ट्र मेंढी व शेळी विकास महामंडळ आणि महाराष्ट्र पशुधन विकास मंडळ यांच्या प्रक्षेत्रांवरील मोडकळीस आलेल्या अथवा वापरायोग्य नसलेल्या इमारतींचे निर्लेखन करून नवीन निवासी व बिगर निवासी नविन इमारतींचे मंजूर टाईप प्लॅनप्रमाणे बांधकाम करणे

ब) देखभाल व दुरुस्ती :-

पशुसंवर्धन व दुग्धव्यवसाय विभागाच्या अधिपत्याखाली कार्यरत सर्व विभाग जिल्हा/ तालुका व निम्न स्तरावरील संस्था /कार्यालये, पुण्यश्लोक अहिल्यादेवी महाराष्ट्र मेंढी व शेळी विकास महामंडळ आणि महाराष्ट्र पशुधन विकास मंडळ यांच्या प्रक्षेत्रांवरील निवासी व बिगर निवासी इमारतींची सर्व प्रकारची देखभाल व दुरुस्ती.

क) बळकटीकरण :-

पशुसंवर्धन व दुग्धव्यवसाय विभागाच्या अधिपत्याखाली विभाग/जिल्हा/ तालुका व निम्न स्तरावरील पशुवैद्यकीय संस्था /कार्यालये यांच्या दैनंदिन कामकाजासाठी आवश्यक असणारी पशुरोग निदानासाठी आवश्यक असणारे साहित्य तसेच संस्थांच्या दैनंदिन कामकाजासाठी राज्यस्तरीय तांत्रिक विनिर्देश समितीने वेळोवेळी शिफारस केलेल्या उपकरणांची खरेदी.

ड) आधुनिकीकरण :-

पशुसंवर्धन व दुग्धव्यवसाय विभागाच्या अधिपत्याखाली विभाग/ जिल्हा/ तालुका व निम्न स्तरावरील संस्था /कार्यालये यामध्ये पशुरोग निदान व संस्थांच्या उद्देशित कामकाजासाठी तांत्रिक विनिर्देश समितीने वेळोवेळी शिफारस केलेल्या अत्याधुनिक यंत्र सामुग्रीची देखभाल व दुरुस्ती.

इ) कार्यालयीन कामकाजासाठी साधनसामग्री खरेदी:-

पशुसंवर्धन व दुग्धव्यवसाय विभागाच्या अधिपत्याखाली विभाग/ जिल्हा/ तालुका व निम्न स्तरावरील संस्था /कार्यालये यांच्या दैनंदिन कामकाजासाठी आवश्यक बाबी उदा. संगणक, प्रिंटर इत्यादींची खरेदी.

(२) कार्यपद्धती :-

१) इमारतींची उपलब्धता व आवश्यकता विचारात घेऊन प्राधान्यक्रम निश्चित करावा.

- २) नवीन इमारतीचे बांधकाम हाती घेण्यापूर्वी, सदर जागा आयुक्त पशुसंवर्धन/ मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद यांच्या नावे हस्तांतरीत झाली आहे, याची खातरजमा करावी.
- ३) हाती घेण्यात येणाऱ्या बांधकामांसंदर्भात अंदाजपत्रक तयार करून, त्यास सक्षम प्राधिकरणाची प्रशासकिय व तांत्रिक मान्यता प्राप्त करून घ्यावी.
- ४) संस्थांच्या बळकटीकरण व आधुनिकीकरणासाठी खरेदी विहित शासकीय पध्दतीचा अवलंब करून करण्यात यावी.
- ५) बळकटीकरण व आधुनिकीकरणांतर्गत खरेदी करावयाची उपकरणे, साहित्य यांची आवश्यकता यांची खातरजमा करावी.
- ६) बळकटीकरण व आधुनिकीकरणासाठी नवीन साहित्य/यंत्रसामुग्री यांची खरेदी करण्यापूर्वी संस्थेत पूर्वीचे नादुरुस्त साहित्य असल्यास त्याचे नियमाप्रमाणे निर्लेखन करण्यात यावे. निर्लेखनाशिवाय त्याच नवीन साहित्यांची खरेदी करण्यात येऊ नये.
- ७) संस्थांसाठी विविध बाबींची खरेदी करण्यासाठी वेळोवेळी विहित केलेल्या सक्षम प्राधिकरणाची तांत्रिक व प्रशासकीय मंजूरी प्राप्त करून घ्यावी .

७. अंमलबजावणीची कार्यपध्दती :-

जिल्हा नियोजन समितीचे कामकाज परिणामकारक व्हावे यासाठी उपाययोजना सुचविण्यासाठी नियुक्त करण्यात आलेल्या विभागीय आयुक्त, कोकण विभाग यांनी त्यांच्या अहवालात पशुसंवर्धन विभागाच्या जिल्हास्तरीय योजनांकरीता एकाच Flagship Scheme किंवा Umbrella Scheme खाली आणण्याची कार्यवाही करावी अशी शिफारस केली आहे. सदर बाब विचारात घेवून पशुसंवर्धन व्यवसायाच्या संदर्भात प्रस्तावित असलेल्या जिल्हा वार्षिक योजना व राज्यस्तरीय योजनांची अंमलबजावणीमध्ये सुसुत्रता आणण्यासाठी योजनांच्या लाभार्थ्यांची निवड ऑनलाईन पध्दतीने एकाच प्रणालीद्वारे करण्यात येईल. प्रस्तावित योजना राबविण्यासाठी पुढील प्रमाणे कार्यपध्दती विहित करण्यात येत आहे.

(अ) **लाभार्थी निकष** - वैयक्तिक लाभाच्या योजनांसाठी सर्वसाधारण प्रवर्ग, अनुसुचित जाती, अनुसुचित जमाती मधील लाभार्थी निवडीसाठी योजनानिहाय निकष संबंधित योजनेत दर्शविण्यात आले आहेत.

ज्या योजनांचा लाभ भुमीहीन लाभार्थ्यांना देण्यात येणार आहे, अशा योजनांमध्ये महिलांसाठी ५० टक्के आरक्षण लागू राहील.

(ब) **लाभार्थी निवड -**

- १) सदर योजनांसाठी लाभार्थी निवडताना जिल्हानिहाय सर्वसाधारण/अनुसुचित जाती/ जमाती प्रवर्गाची लोकसंख्या विचारात घेवून लाभार्थ्यांची निवड करण्यात येईल.
- २) योजनेंतर्गत लाभार्थी निवडीसाठी आयुक्त पशुसंवर्धन व दुग्धव्यवसाय, महाराष्ट्र राज्य, पुणे यांनी आर्थिक वर्षाच्या सुरुवातीस वेळापत्रकाची आखणी करून विहित कालावधीत ऑनलाईन पध्दतीने अर्ज मागवावेत.

- ३) प्राप्त सर्व झालेल्या सर्व अर्जांची छाननी ऑनलाईन पध्दतीने करून लाभार्थी निवड समितीमार्फत यादृच्छिक (Random) पध्दतीने पात्र लाभार्थ्यांची निवड करण्यात येईल.
- ४) अनुदानाअभावी पात्र लाभार्थ्यांना त्या-त्या वर्षात योजनेचा लाभ देणे शक्य झाले नाही, असे लाभार्थी प्रतीक्षाधीन ठेवण्यात येतील.
- ५) संबंधित योजनांसाठी लाभार्थी निवडीसाठी दरवर्षी अर्ज मागविण्यात येतील. मात्र मागील आर्थिक वर्षात प्रतीक्षाधीन असलेल्या अर्जदारांना प्राधान्य देण्यात येईल.
- ६) संबंधित भागाचा समुह स्वरूपात (Cluster) विकास होईल यादृष्टीने लाभार्थ्यांची निवड करण्यात यावी, यासाठी मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद यांनी त्या-त्या भागातील भौगोलीक स्थिती, जिल्हा नियोजन आराखडा व स्थानिक व्यावसायिक पर्यावरण विचारात घेवून लक्षांक निर्धारित करावे

(क) निवड समिती - वैयक्तिक लाभांच्या योजनांसाठी लाभार्थ्यांची निवड खालील जिल्हास्तरीय निवड समितीद्वारे करण्यात यावी.

१. मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद	- अध्यक्ष
२. जिल्हा समाज कल्याण अधिकारी	- सदस्य
३. प्रकल्प अधिकारी, एकात्मिक आदिवासी विकास प्रकल्प	- सदस्य
४. जिल्हा रोजगार व स्वयंरोजगार अधिकारी (जिल्हा परिषद)	- सदस्य
५. जिल्हा पशुसंवर्धन उपायुक्त	- सदस्य सचिव

(ड) खरेदी समिती - दुधाळ पशुधन, बैल जोडी व शेळी/मेंढी गट वाटप योजनांतर्गत पशु वाटपासाठी खालीलप्रमाणे खरेदी समितीद्वारे खरेदी करण्यात येईल.

१) संबंधित तालुक्याचे तालुका पशुसंवर्धन अधिकारी :-	अध्यक्ष
२) कार्यक्षेत्रातील पशुवैद्यकिय दवाखान्याचे संस्थाप्रमुख -	सदस्य
३) बँक प्रतिनिधी (कर्जप्रकरणी)	- सदस्य
४) विमा कंपनीचा प्रतिनिधी	- सदस्य
५) लाभार्थी	- सदस्य

८. सर्वसाधारण मार्गदर्शक सुचना :-

- १) एका कुटुंबातील एकाच व्यक्तीस योजनेचा लाभ देण्यात येईल.
- २) शासनाच्या इतर विभागाकडील समान योजनेचा लाभ घेतला असल्यास, सदर कुटुंबास या योजनेचा लाभ देय राहणार नाही. यासाठी इतर विभागांकडील याच प्रकारच्या योजनेचा लाभ मागील ३ वर्षात इतर शासकीय संस्था / विकास मंडळाकडून घेतला नसलेबाबत अर्जदाराचे स्वयंघोषणापत्र घेण्यात येईल.
- ३) योजनांतर्गत पात्र लाभार्थ्यांना देण्यात येणारे अनुदान हे त्यांच्या बँक खात्यात पशुधनाची खरेदी / प्रकल्प पूर्ण झाल्यानंतर थेट जमा (DBT) करण्यात येईल.
- ४) सदर योजना मुंबई व मुंबई उपनगर वगळून इतर जिल्ह्यांसाठी लागू राहिल.
- ५) संबंधित जिल्ह्याचे जिल्हा उपायुक्त (पशुसंवर्धन व दुग्धव्यवसाय) हे या योजनांचे अमलबजावणी अधिकारी असतील व ते या योजनांसाठी आहरण व संवितरण अधिकारी राहतील. विभागीय स्तरावर संबंधित सहआयुक्त (पशुसंवर्धन व दुग्धव्यवसाय) व राज्याकरिता आयुक्त पशुसंवर्धन व दुग्धव्यवसाय हे सनियंत्रण अधिकारी राहतील.

- ६) योजनांतर्गत निवड झालेल्या लाभार्थ्यांची जिल्हा व योजनानिहाय निवडयादी आयुक्त पशुसंवर्धन व दुग्धव्यसाय, पुणे हे संकेतस्थळावर प्रसिध्द करतील.
- ७) संबंधित सहाय्यक आयुक्त (पशुसंवर्धन व दुग्धव्यवसाय), तालुका पशुसंवर्धन व दुग्धव्यवसाय हे त्यांच्या कार्यक्षेत्रातील लाभार्थ्यांची यादी त्यांच्या अधिनस्त कार्यक्षेत्रातील पशुवैद्यकीय संस्था व संबंधित ग्रामपंचायत यांच्या स्तरावर उपलब्ध करून देतील.
- ८) योजनांतर्गत लाभार्थ्यांची निवड झाल्याबाबत संबंधित सहाय्यक आयुक्त (पशुसंवर्धन व दुग्धव्यवसाय), तालुका पशुसंवर्धन व दुग्धव्यवसाय हे सर्व संबंधित लाभार्थ्यांस लेखी कळवतील.
- ९) योजनांतर्गत निवड झालेल्या संबंधित लाभार्थी यांचेकडून योजनेचे अंमलबजावणीसाठी विहीत प्रपत्रात बंधपत्रे/ योजनानिहाय आवश्यक ती कागदपत्रे तालुका पशुसंवर्धन व दुग्धव्यवसाय अधिकारी प्राप्त करून घेतील.

लाभार्थ्यांकडून घ्यावयाच्या बंधपत्राचे सर्वसमावेशक प्रारूप आयुक्त पशुसंवर्धन, पुणे यांनी त्यांच्या स्तरावर अंतिम करून ते क्षेत्रीय अधिकाऱ्यांना देण्यात येईल.

- १०) लाभार्थ्यांनी शासकीय अनुदानाचा गैरवापर केल्याचे निदर्शनास आल्यास लाभार्थ्यांकडून अनुदानाची रक्कम व्याजासह महसूली कार्यपद्धतीने वसूल करण्यात येईल. असे लाभार्थी / कुटूंब शासनाच्या इतर विभागाच्या कोणत्याही शासकीय योजनेंतर्गत लाभ देण्यास पुढील पाच वर्षासाठी अपात्र राहिल, यासाठी त्यांची स्वतंत्र नोंदी ठेवण्यात येतील व तसे संबंधित ग्रामपंचायत, सहाय्यक आयुक्त, समाजकल्याण, प्रकल्प अधिकारी, एकात्मिक आदिवासी विकास प्रकल्प यांना कळविण्यात येईल.
- ११) अनुसूचित जाती उपयोजनेंतर्गत तसेच, आदिवासी क्षेत्र उपयोजनेंतर्गत प्राप्त होणारा निधी अनुक्रमे केवळ अनुसूचित जाती व अनुसूचित जमातीच्या लाभार्थ्यांसाठीच खर्ची करण्यात येईल.
- १२) योजनेंतर्गत वाटप करण्यात आलेल्या दुधाळ जनावरे, शेळी-मेंढी व कुक्कुट पक्षी गटांची तसेच प्रकल्पांची पडताळणी पुढील आर्थिक वर्षात नजीकच्या जिल्ह्यातील अधिकारी यांच्यामार्फत Cross verification करण्यासाठी आयुक्त पशुसंवर्धन, पुणे यांनी आवश्यक ती कार्यवाही करावयाची आहे.
- १३) संबंधित आर्थिक वर्षात या योजनेंतर्गत उपलब्ध होणाऱ्या निधीपैकी २ टक्के निधी प्रशासकीय खर्चासाठी खर्च करण्यात यावा.

९. **मुल्यामापन** - योजनेचे दर ३ वर्षांनी बार्टी, आदिवासी प्रशिक्षण व संशोधन केंद्र यासारख्या शासन मान्यताप्राप्त त्रयस्त संस्थामार्फत मूल्यामापन करण्यात येईल. यासाठी आवश्यक निधी योजनेच्या प्रशासकीय खर्चासाठी राखीव ठेवण्यात आलेल्या निधीतून करण्यात येईल.

हा शासन निर्णय दि.२२.०२.२०२६ रोजी पार पडलेल्या मा.मंत्रीमंडळाच्या बैठकीतील निर्णयास अनुसरून तसेच नियोजन विभागाने अनौपचारिक संदर्भ क्र ६४/२०२६ दि. ०५.०२.२०२६, वित्त विभागाने अनौपचारिक संदर्भ क्र. १३२/२०२६/व्यय-२, दिनांक १८/०२/२०२६, सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य विभागाने दिनांक १६/०२/२०२६ व आदिवासी विकास विभागाने दिनांक १२/०२/२०२६ अन्वये दिलेल्या सहमतीस अनुसरून निर्गमित करण्यात येत आहे.

सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संकेतांक क्रमांक २०२६०३०९१९३२०१८१०१ असा आहे. हा आदेश डिजीटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करुन काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,

(नि.भा.मराळे)
उप सचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रत :-

१. मा. राज्यपाल यांचे सचिव राजभवन मुंबई
२. मा. मुख्यमंत्री यांचे प्रधान सचिव मंत्रालय मुंबई-३२
३. मा. उपमुख्यमंत्री यांचे प्रधान सचिव मंत्रालय मुंबई-३२
४. मा.विधानसभा /विधान परिषद सदस्य(सर्व)
५. मा. मुख्य सचिव, महाराष्ट्र राज्य मंत्रालय मुंबई-३२
६. अपर मुख्य सचिव (वित्त) महाराष्ट्र राज्य, मंत्रालय मुंबई-३२.
७. सचिव (नियोजन व विकास आयुक्त) मंत्रालय मुंबई ३२
८. संचालक, माहिती व जनसंपर्क संचालनालय, मंत्रालय, मुंबई -३२
९. आयुक्त पशुसंवर्धन व दुग्धव्यवसाय महाराष्ट्र राज्य, मुंबई
१०. सर्व प्रादेशिक सहआयुक्त, पशुसंवर्धन व दुग्धव्यवसाय विभाग
११. सर्व जिल्हा उपायुक्त, पशुसंवर्धन व दुग्धव्यवसाय विभाग
१२. सर्व मा. मंत्री / राज्यमंत्री यांचे खाजगी सचिव मंत्रालय मुंबई-३२
१३. निवडनस्ती -पदुम ४